

“Kolikor razvijemo svoj materni jezik, taka bo globina naših misli”

V preteklosti so Slovence in naš jezik ogrožali tujci. Številni posamezniki in nekatere ustanove so se uprli temu potujčevanju. Med temi zavzema pomembno mesto Slovenska matica. Ta je v času, ko ni bilo slovenskih znanstvenih knjig ter izrazoslovja zanje, začela izdajati knjige s to vsebino in se tako neizbrisno zapisala v narodovo zgodovino. Zato ni čudno, da je sedanja tajnica in urednica te eminentne slovenske knjižne založbe povzdignila glas proti poučevanju v angleščini na slovenskih univerzah. Kot poznavalka slovenske in klasične književnosti ter filozofije je bila zato naša dragocena sogovornica o številnih perečih in »večnih« temah.

Na predstavitvi knjige *V Rebulovem vetru*, za katero ste tudi vi prispevali svoj sestavek, ste odstrli tudi nekaj zanimivosti iz zgodovine Slovenske matice. Govorili ste o knjigi *Vrt bogov*. Odzivi nanjo so bili burni.

Knjiga *Vrt bogov* je podnaslovljena kot Koloradski dnevnik. Izšel je leta 1986 pri Slovenski matici. To so že leta slovenske pomladi, počasnega sproščanja ideje o slovenski samostojnosti, predvsem pa upora zoper cenzuro in totalitarni sistem. Pa vendarle prav arhiv Slovenske matice razkrije, da so bili to, vsaj kar zadeva cenzuro, še železni časi. *Vrt bogov* govori o pisateljevem srečevanju s Slovenci v Ameriki, zlasti v Koloradu. V njem opisuje srečanja s

Slovenci različnih poklicev, prepričanj, srečanja z ljudmi, ki so prišli v ZDA iz različnih razlogov in niso bili zgolj politična emigracija. Kljub temu so Rebulovi dnevniški zapiski doživeli v najbolj prominentnem trenutku in mediju, to je v novoletni prilogi Dela 31. decembra, zelo oster odziv.

▶ In to »z najvišje instance«.

Da. Objavili so pogovor z Mitjem Ribičičem, takratno sivo politično eminenco. Njegova kritika je bila cinična. Pogovor z njim je imel namreč naslov *Kar zadeva demokracijo, smo Slovenci še v šolskih klopeh*. Ta Ribičičev odziv ne bi bil tako presemetljiv, če mu ne bi sledila tudi burna razprava na Slovenski matici.

▶ Po izidu knjige je bil sestanek na Matici in v arhivih ste odkrili ...

O Ribičičevi kritiki je razpravljajal tudi založniški odsek Slovenske matice, ki je bila vso povojno zgodovino pod budnim očesom politične oblasti. V njen založniški odsek so bili takrat delegirani predstavniki različnih institucij, med njimi tudi predstavnik Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Zastopal jo je znani mladinski pisatelj Anton Ingolič, ki smo ga mladi tistega časa radi brali. Zato je toliko bolj presemetljivo, kot priča zapisnik seje odseka, da je ta pisatelj ostro nastopil zoper Rebulovo knjigo in odločno dejal, da taka knjiga brez črtanj, beri cenzure, ne bi smela iziti.

▶ Pisatelj Rebula je pri Slovenski matici že prej izdal odlična romana *Senčni ples* in *V Sibilinem vetru*. Je bilo ob njunem izidu kaj podobnega?

Drži, Rebula je že najpomembnejše delo svojega prvega ustvarjalnega obdobja, roman *Senčni ples*, leta 1960 izdal pri Slovenski matici. Ko sem prebirala takratni arhiv, sem našla zapiske, kako temeljito sta Matičina urednika dr. Lino Legiša in dr.

© Matej ERJAVEC

France Koblar prebiral oba rokopisa, ki sta v tistem letu izšla: kratke povesti Borisa Pahorja *Na sipini* in Rebulov *Senčni ples*. Avtorjema so predlagali razne popravke in spremembe. Obstajajo tudi zapisi, da so razpravljali o Rebulovi slovenščini, saj vemo, da se je pisatelj moral šele priučiti, ker je obiskoval italijansko šolo. Šlo je za razpravo na ravni vsebine dela in njegove slogovne dovršenosti.

Samoumevno je, da je Slovenska matica povabila Rebulo k izdaji romana *V Sibilinem vetru* leta 1968. *Senčni ples* je namreč doživel pozitiven odmev tako pri bralcih kot pri strokovni javnosti. V tem obdobju v Matičinih arhivih nisem odkrila kakšne tehtnejše razprave o morebitni politični spornosti tega dela. Tudi danes stroka priznava, da je ta roman najbolj monumentalno Rebulovo delo. Kljub temu pa je

presenetljivo, da Slovenska matica avtorja, ki je v njen program prišpeval dva tako odlična romana, ni zadržala tudi v sedemdesetih letih. Lahko se vprašamo, zakaj ne. Je šlo za pragmatizem ali za kakšne skrite pritiske na urednike ali vodstvo Matice, da so se pisatelju odrekli na tihi način?

Ste v arhivu našli gradivo o kakšni drugi knjigi, ki je dvignila prah?

Znano je, da je pisatelj Branko Hofman poskušal pri Matici izdati roman *Noč do jutra*. Ta se ukvarja z golotoško tematiko. Leta 1975 je bilo Hofmanovo delo že natisnjeno, vendar je komunistična oblast naklado zaplenila. Založba je uspešno skrili krtačne odtise, tako da je Matica ta roman izdala leta 1981, ko je bil njen tajnik-urednik že pisatelj Drago Jančar.

Omenila sem, da je tudi Boris Pahor izdal svoje kratke zgodbe pri Slovenski matici. Po njegovi objavi intervjuja z Edvardom Kocbekom v reviji *Zaliv* leta 1975 in najbrž tudi zaradi njegovega prijateljevanja s Kocbekom pred tem, se mu je Slovenska matica »odrekla«. Veljalo je, da se Borisu Pahorju ne le prepove vstop v Jugoslavijo, ampak tudi nezapisano pravilo, da se prepove izdajanje njegovih del v matični domovini. Tako je tudi on začel s Slovensko matico ponovno sodelovati šele leta 1984, ko je v spomin na pokojnega prijatelja Edvarda Kocbeka izdal njuno dopisovanje.

S pisateljem Rebulo vas družijo tudi ljubezen do antike. On je bil profesor klasičnih jezikov in poznavalec antike, kar lepo kaže roman *V Sibilinem vetru*. Vi pa ste doktorirali na temo *Platonov nauk o resnici z vidika lepega in umetnosti*. Tudi sicer ste poznavalka antične filozofije. Zakaj bi sodobni človek moral poznati antiko? Kaj ima ta povedati sodobnemu človeku?

Ko sem študirala filozofijo, sem bila »obsojena« na večinsko število ur marksizma, njegove zgodovine

in marksologije. Edina sprejemljiva predavanja so bila tista o antični in srednjeveški filozofiji. Sklenila sem, da želim brati ta dela v izvirniku. Zato sem kot dodatno B-smer vpisala študij stare grščine. Sodelovala sem tudi pri prevodu *Fragmentov predsokratikov*. Z vstopom v grški svet, skozi njihov jezik, sem šele razumela, zakaj je Evropa dve tisočletji vztrajala, da sta grščina in latinščina temeljna jezika v izobraževalnem sistemu. Oba jezika sta izjemno zapleteno strukturirana, nudita pa tudi izredno bogato izrazno možnost s tvorbo deležnikov in s svojo slovnično strukturo. Zaradi tega v nas prebudita drugačen način mišljenja, drugačno strukturo naše misli. Strukturirata mišljenje evropskega človeka in nudita podlago za metafizično ali presežno dojemanje našega bivanja. Tudi zato je Grčija zibelka evropske civilizacije in krščanstvo je prevzemalo tudi nekatere temeljne etične in druge postulate, o katerih so govorili prvi grški filozofi. Ne nazadnje je tudi Sveto pismo Nove zaveze napisano v grščini. Če primerjamo Staro in Novo zavezo, opazimo, da so predvsem evangeliji besedilo ljubezni. To je tudi sporočilo, ki ga na tako izjemno konstruktiven način omogoča grški jezik. Skozi jezik vzpostavlja odnos do drugega.

🔴 **Antika mora dati človeku etično občutljivost. Po domače povedano, da bi bil dober človek. Tako nekako mi je dejal pisatelj Rebula. Kaj menite vi o tej etični razsežnosti antičnega sporočila?**

Že prej sem omenila razliko med starozavezno voljo do moči in voljo do ljubezni, ki jo prinaša jo evangeliji. Prav grški svet začne vzpostavljati odnos do drugega. Vzpostavlja pojem *humanitas*, kar pomeni človečnost in človeškost. Eno temeljnih besedil je Sofoklejeva drama *Antigona*. V njej nam jasno pokaže, da bi morala človečnost zmagati nad močjo. Antigona se upre svojemu stricu kralju Kreonu in njegovemu ukazu, ki izvira iz pozicije moči. Vzpostavi normo,

da si sleherni človek, ko umre, zasluži človeško dostojanstvo: vsaj prgišče zemlje nad svojim izmučenim padlim telesom, ne glede na kateri strani se je bojeval ali kaj je v življenju počel. Grški prostor in grška filozofija prinašata človečnost, ki je tukaj vzpostavljena, na literarni način. Če prebiramo misli sedmih grških modrecev, govorijo predvsem o človeškem odnosu do drugega. Največja človeška svoboda je zanje v tem, da znaš sebi, svojim nagonom postaviti meje, zato da bo ob tebi lahko prebival drugi. Popolno zanimalje grških in evropskih etičnih temeljev je sodobna ideja o svobodi kot brezmejnosti individuum, ki si lahko za zadovoljitev svojih želja in idej v odnosu do drugega privošči karkoli, saj je njegova pravica do svobode brezmejna.

🔴 **Pogovarjala sva se o pomenu jezika. Pred kratkim ste napisali odmeven uvodnik v marčevskem novičniku Slovenske matice. V njem ste opozorili na za vas nesprijemljivo dejstvo, da bi v Sloveniji na univerzah poučevali v angleškem jeziku. Univerza je s tem v zvezi poslala anketo. Zanj pravite, da je zavajajoča. Zakaj?**

Univerza je pripravila dve ankete: za študente in profesorje. Anketa za prve, na primer, prinaša vrsto afirmativnih trditev o poučevanju v angleškem jeziku na slovenskih univerzah, na katere omogoča pet stopenj odgovorov. Ena izmed njih je: »Na slovenskih univerzah bi moral ves pouk potekati v angleščini.« Skratka, anketa predpostavlja nekaj, česar slovenska ustava sploh ne dovoli. Nič, tudi ankete ne morejo biti

napisane tako, da kršijo temeljne ustavne pravice slovenskih državljanov. V ustavi je namreč jasno zapisano, da je naš uradni jezik slovenščina in da mora biti državljanom omogočeno tudi izobraževanje v slovenskem jeziku. Na tak način skušajo z zavajajočimi trditvami o pozitivnih učinkih angleščine prejudicirati stališča študentov, da bi potem dosegli določene zakonodajne spremembe. Med možnimi trditvami so tudi tako absurde, kot: »Če govorim več jezikov, mi to omogoča boljši razvoj mojih kognitivnih sposobnosti.« Torej, če bom brala razne spletne vplivnice v desetih tujih jezikih, bom intelektualno napredovala bolj, kot če bom brala strokovne in znanstvene knjige v slovenskem jeziku. Nikjer pa ne najdete teze: »Izražanje v slovenščini je edino mogoče, ker jezik ni samo sredstvo sporazumevanja, ampak smo v določen jezik vrojeni.«

🔥 **Govorili ste o pomenu maternega jezika in ob njem nakazali povezavo med materjo in otrokom. Poudarjate usodnost prvih otrokovih besed.**

Slovenska matica je pred kratkim izdala delo dr. Tine Bregant *Vznemirljivo potovanje po razvijajočih se možganih*. V tem svojem strokovnem besedilu avtorica poudarja, da otrok dojema materine besede in njen jezik že tri mesece pred rojstvom. Pri majhnih angleško govorečih otrocih so delali raziskavo in jim predvajali posnetek belopoltega Francoza, ki je govoril francosko, in temnopoltega Afričana, ki je govoril v angleščini. Ko so otroke spraševali, komu bodo kot odrasli bolj podobni, se je večina otrok identificirala s temnopoltim Afričanom, ker je govoril angleško. To dokazuje, da je jezik njihova referenčna identitetna točka v veliko večji meri kot barva polti. Ludvik Wittgenstein je dejal: »Meje mojega jezika so moje meje sveta.« V maternem jeziku dojemamo prve odnose, ko vstopamo v svet. V maternem jeziku spoznavamo prve stvari, v njem zastavljamo prva vprašanja ... Toliko, kolikor

IGNACIJA FRIDL JARC (1968)

Odraščala je na Ojstrici nad Dravogradom. Tam sta bila njena starša učitelja. Osnovno šolo in gimnazijo je obiskovala v Mariboru, študirala pa na ljubljanski univerzi, kjer je diplomirala iz primerjalne književnosti in filozofije. Doktorirala je s tezo *Platonov nauk o resnici z vidika lepega in umetnosti*. Pisala je o Platonovi filozofiji in o jeziku v filozofiji starih Grkov. Kot prevajalka je sodelovala pri izdaji *Fragmentov predsokratikov*. Ukvarjala se je z literarno in gledališko kritiko. Za slednjo je leta 2000 prejela Stritarjevo nagrado. V letih 2020–2022 je bila državna sekretarka na ministrstvu za kulturo. Sedaj je tajnica in urednica Slovenske matice.

razvijemo svoj materni jezik, tako bo globina naših misli in tako bo bogastvo našega izražanja. Širina mišljenja določa širino človekovih dejanj.

🔥 **Zanimiv je vaš ugovor, da raje pošljimo naše študente na angleške ali ameriške univerze, če želijo predavanja v angleščini. Tudi angleščina tistih univerz bo veliko bolj kakovostna. Slišal sem tudi ugovor, da današnji mladi ljudje sicer res govorijo angleško, a je ta jezik zelo boren, siromašen, poplitven. Tudi angleščina mnogih profesorjev je siromašna, morda pri kom tudi nepravilna ...** Takemu odnosu do jezika sledi poplitvenje naše znanosti, našega

mišljenja. V tujem jeziku ne bomo nikoli dosegli take moči in globine izražanja kot v maternem. Predavanja bodo poenostavljena, prilagojena sposobnostim znanja angleščine posameznega predavatelja. Nevarnost takega pristopa je poenostavitev znanstvenega mišljenja, ne pa njegova poglobitev.

🔥 **Ste tajnica in urednica pri Slovenski matici. Ta je imela v slovenski zgodovini izjemen pomen tudi in prav glede slovenskega jezika. Nastala je zato, da je izdajala strokovne knjige v slovenščini.**

Najpoudarim, samo stoletje in pol nazaj nismo imeli niti učbenikov v slovenskem jeziku, ker nismo imeli razvitega slovenskega strokovnega

Stavba Slovenske matice na Kongresnem trgu v Ljubljani

in znanstvenega izrazoslovja. Prav tako nismo imeli svoje univerze, ki bi to razvijala. Ko je dr. Lovro Toman interpeliral avstrijskega ministra, da se kljub zakonodaji o poučevanju v slovenščini na gimnazijah na Slovenskem še vedno ne poučuje v materinščini, mu je minister cinično odgovoril, da mora razviti narod imeti svoj jezik celovito razvit, torej mora imeti tudi razvito znanstveno terminologijo. Cinično mu je še zabrusil: »Vaš jezik ni primeren za nič drugega nego za krščanski nauk.«

Ker je prva slovenska založba Družba sv. Mohorja v Celovcu izdajala predvsem večernice za širjenje bralne pismenosti med prebivalstvom, so slovenski domoljubi začutili potrebo, da ustanovijo založbo za izdajanje zahtevnejših besedil, strokovnih in znanstvenih del in učbenikov. Tako je Slovenska matica najprej začela izdajati slovenske prevode botaničnih, mineraloških, fizikalnih, kemijskih in drugih del, večinoma iz nemščine. V drugi fazi pa je konec 19. stoletja začela izdajati že izvirna strokovna in znanstvena besedila v slovenščini, na primer knjigo o elektriki pa knjige s področja medicine. Leta 1899 je ustanovila prvo slovensko znanstveno revijo *Zbornik*.

Zato ni čudno, da je Matica zbiral obsežno strokovno in znanstveno knjižno gradivo, predvsem drugih matic in po razpadu Avstro-Ogrske poudarjala, da je nemudoma treba ustanoviti univerzo v slovenskem jeziku. Ob njeni ustanovitvi leta 1919 je Matica, da bi univerza imela študijsko gradivo v slovenščini, današnji Narodni in univerzitetni knjižnici predala vse svoje knjižno gradivo, vključno z rokopisi slovenskih avtorjev in drugimi izvirniki, tudi z letakom s prvim tiskanim slovenskim besedilom *Le vkup, le vkup vboga gmajna*. Zavedala se je dejstva, da bo samo univerza, kjer poteka izobraževanje v slovenščini, spodbudila razvoj slovenske znanosti in slovenske znanstvene terminologije in Slovence vzpostavila kot pomembno evropsko nacijo, ki ima v svojem jeziku ne le leposlovna, ampak tudi

strokovna in znanstvena dela. In zdaj hočemo Slovenci, ker je slovenskih študentov premalo, univerz in profesorjev pa preveč, prekršiti ustavne pravice slovenskih študentov ter začeti poučevati v angleščini. Slovenske univerze bi morale skrbeti predvsem za svojo izjemno strokovnost in znanstveno uspešnost, potem ne bi bilo težav dobiti študentov iz raznih delov sveta, kot to velja za druge tuje univerze. Obenem je zahteva za poučevanje v angleščini popoln absurd v digitaliziranem 21. stoletju, ko umetna inteligenca v enem tednu naredi neverjetni napredek. Preden bo sprejeta zakonodaja o poučevanju v angleščini, bo umetna inteligenca omogočila že izjemno dobro prevajanje iz slovenščine v angleščino, samo če si bodo študenti nadeli slušalke.

Orisali ste pomen in vlogo Slovenske matice v preteklosti. Kaj pa je njena vloga danes?

Morda je Slovenska matica danes potrebna še bolj kot nekoč. Nekoč je slovenski jezik ogrožal tujec, ki je prihajal od zunaj, danes pa Slovenci sami z neumnimi dejanji uničujemo slovensko narodno identiteto, zmanjšujemo pomen in vlogo slovenskega jezika in se podreujemo raznim globalističnim utopijam. Vsi slovenski politiki se morajo zavedati, da tak »globalni« človek ne bo volil slovenskih politikov. Tudi sami bodo s takimi ukrepi torej ostali brez službe. Danes se interes po nadvladi nad nekim narodom ali državo ne vrši več z vojsko – kot to sicer še počne Putin –, ampak s prikritim kulturnim imperializmom, s poskusi kulturne nadvlade nad

Predstavitve zbornika esejev V Rebulovem vetru v dvorani Slovenske maticе

drugim narodom. Slovenska kultura je tako slepa, da tega ne vidi.

Ali znajo strukture države Slovenije prepoznati vlogo Slovenske maticе?

Slovenska matica se je po osamosvojitvi podobno kot druge založbe znašla na trgu. Njeno delovanje je bilo zelo ogroženo. Znanstvene, strokovne in zahtevne knjige ne izhajajo v visokih nakladah in ne ustvarjajo dobička. Zlasti pa ne danes, ko smo doživeli intelektualni eksodus najboljših slovenskih študentov v tujino. Ta »beg možganov« še dodatno podpiramo, kot da bi želeli slovenski prostor zavestno osiromašiti vsake intelektualne moči. Pred kratkim naj bi rektor mariborske univerze celo dejal, da ne vzgaja študentov za Slovenijo, ampak za graški bazen. To je popolna kratkovidnost. Če ne bo slovenske države, tudi slovenskih univerz ne bo več, ker jih ne bo nihče financiral, pa naj bodo še tako vrhunske. Slovenska matica vloge, da je kot edina povezovala slovenske kulturnike, znanstvenike in intelektualce in jim omogočala znanstveno raziskovanje, ob vrsti univerz in znanstvenih inštitutov ne more več imeti. Kljub temu so se poslanci leta 2017 zavedali njene zgodovinske vloge in sprejeli poseben zakon o Slovenski matici. Ta ji omogoča, da dobi iz državnega proračuna okrog 80.000 evrov letno za tri osnovne plače. Če to primerjamo s sredstvi, ki jih dobijo razne nevladne organizacije na

razpisih ali prek raznih pogodb z ministrstvom za kulturo, je to smešno nizka vrednost.

Črnogorci svoje maticе niso imeli. Ker so imeli svojo kraljevino, te institucije niso potrebovali. So jo pa nemudoma osnovali leta 1993, ko so ponovno ustanovili svojo državo. Črnogorska matica prejema iz državnega proračuna okrog 250.000 evrov letno, da o drugih maticah sploh ne govorimo. Srbska matica v

Največja človeška svoboda je za grške mislece v tem, da znaš sebi, svojim nagonom postaviti meje, zato da bo ob tebi lahko prebival drugi.

Novem Sadu obsega štiri ulice, ima svojo knjižnico, svoje galerije ... Drugi slovanski narodi se bistveno bolj zavedajo vloge, ki so jo maticе imele ali jo imajo še danes za ohranjanje narodne identitete, jezika, znanstvenih in strokovnih del, kulture, kot to zmoremo Slovenci. Slovenska matica poskuša biti danes nekak most med slovensko znanostjo in kulturo na eni strani in širšo javnostjo na drugi. Želimo povezati ta dva bregova, ki pogosto živita vsak svoje izolirano življenje, ne da bi se širša slovenska javnost zavedala, kako zelo pomembno je imeti znanstveno knjigo v slovenskem jeziku, kako pomembno je razvijati slovenski

knjižni jezik, kako zelo pomembno je misliti, govoriti in delovati slovensko.

➤ Slovenska matica svojega vodjo skromno imenuje tajnik oziroma tajnica. Ko ste postali tajnica Maticе, ste pomislili, kako veliki ljudje so v zgodovini bili na tem mestu?

Slovenska matica je bila izjemno častitljiva ustanova. Njeno častitljivost poskušam ohranjati tudi s svojim delom. Naj poudarim, da so bili do mojega prihoda tako njeni predsedniki kot tajniki izključno moški. Prvi tajnik je bil pisatelj Fran Levstik in sledi mu vrsta imenitnih imen. Pred mano je Slovensko matico kar 31 let vodil najuglednejši slovenski sodobni pisatelj Drago Jančar. Tako da sem z velikim strahospoštovanjem vstopila v te čevlje in skušala Matici dati njeno prepoznavnost v širši javnosti s številnimi dogodki – imamo več kot 150 prireditev letno. Oživili smo tudi večino zbirk, ki so pri Slovenski matici nekoč obstajale, kot so *Zabavna knjižnica*, *Knezova knjižnica* in druge. Slednja se imenuje po največjem mecenu Antonu Knezu. V teh zbirkah so izhajala najpomembnejša dela slovenske literature, naj omenim samo Cankarjeva romana *Martin Kačur* ali *Na klancu*. S prihodom na Slovensko matico sem

naredila načrt, da bi morali s svojimi zbirkami pokrivati vse literarne zvrsti. Ker Matica dotlej ni imela samostojne pesniške zbirke, smo leta 2019 začeli izdajati zbirko *Mozaiki*. V samo šestih letih so dela iz te zbirke dobila že dve nagradi Prešernovega sklada in dve Jenkovi nagradi. Načrt je izdajati izredno kakovostna leposlovna dela, predvsem tista, ki se dotikajo vprašanj slovenskega prostora, slovenskega naroda, slovenske identitete. Na tak način snujemo tudi naše znanstvene publikacije, ki poskušajo pokrivati vsa tri temeljna področja: humanistiko, družboslovje in naravoslovje.

Božo Rustja